

Овчаренко З.П.

Национальный технический университет Украины

"Киевский политехнический институт", Украина

Абстрактні речення та їх місце у системі предикативних одиниць в українській та романо-германських мовах

В українській мові, як і в романо-германських, функціонують предикативні конструкції з генералізованою семантикою часу, числа й особи («Людина шляхетна», «Життя прекрасне»). У «Словнику лінгвістичних термінів» О.С.Ахманової вони кваліфікуються як «абстрактні речення, що містять загальне чи почасове твердження» [1, с. 30]. Подібні структури у сучасному мовознавстві до цього часу в повній мірі не вивчені. Проте в дослідженнях окремих вчених виявляється зацікавленість ними. Так, у працях В.Г. Гака, О. Єсперсена, С.Д. Кацнельсона, В.І. Кононенка, О.М. Пешковського, О.О. Потебні, О.К. Романовського, О.О. Шахматова особлива увага приділялась реченням з узагальненою семантикою. Були помічені своєрідні функції генералізованих категорій часу, числа й особи, синтаксичної категорії модальності в універсальних висловлюваннях. Так, аналізуючи семантику дієслівних присудків, О.О.Потебня писав про те, що «слов'янські дієслова можуть означати дію або під час саме її здійснення –конкретно (Я пишу теперь; Я писал, когда он вошел), або як її можливість, спроможність, звичка до неї (Я недурно пишу; Пишу по вечерам) –абстраговано» [8, с. 90-91]. Подібне можна спостерігати і в романо-германській філології.

Цю особливість помітили й інші науковці. Зокрема, проф. О.М.Пешковський, який також не обійшов увагою цю проблему. Розглядаючи у дієслівних особових непоширених реченнях відтінки форм часу дієслів, він визначає властиву формам присудка двоїстість у значенні кожного часу в

залежності від співвідношення діяльності підмета з певним моментом чи з цілим періодом часу.

З одного боку, форма теперішнього часу вказує на те, що дія відбувається на момент мовлення. Але існує відтінок нинішнього часу-«вживання теперішнього часу для позначення діяльності, що відбувається завжди, за всіх часів» [7, с. 204]. Наочно це простежується у таких реченнях, як, наприклад «Науки юношей питают», «Человек дышит легкими, а рыба-жабрами», вчений знаходить «все-таки теперішній час, але поширений до крайніх меж, до меж цілого життя людини» [7, с. 205]. Для порівняння візьмемо дослідження американського вченого, який особливу увагу приділив іменним реченням з нульовою дієслівною зв'язкою, в яких відзначається «постійний, поза умов часу, зв'язок суб'єкта з предикатом: що солодше за мед? рак не рыба» [7, с. 486].

Це дає можливість стверджувати, що позачасові відношення виражаються в подібних реченнях іменними, ад'єктивними і прислівниковими присудками, котрі самі по собі викликають уяву про такі відношення.

Абстрактні речення мають генералізовану категорію числа, що є для деяких вчених підставою для функцій, властивих формам числа, функцій визначення родових понять. У цій функції вони вживаються як у формі однини, так і у формі множини, відмінність між якими в такому вживанні нейтралізується. Наприклад: «Собака кращий друг людини» і «Собаки кращі друзі людей», де «узагальнене значення імені спирається на загальний контекст речення, що висловлює судження загальності: «позачасове» вживання дієслівної форми, яке вказує на сталість предикативної ознаки, підкреслюючи її загальність» [5, с. 27].

Деякі дослідники, вивчаючи темпоральні відношення у сучасній українській літературній мові, звернули увагу на категорію часової локалізованості / нелокалізованості. При цьому, варто сказати, що значення часової нелокалізованості науковцями кваліфікується по-різному. Так, В.М. Русанівський розглядає її як семантичний варіант теперішнього часу, в

той же час М.А. Луценко – як варіант минулого часу [6, с. 48]. Окремий розділ своєї монографії присвятив категорії часової локалізованості/ нелокалізованості як самостійної граматичної категорії О.І.Бондар, який нелокалізовані у часі події інтерпретує як позачасові («Злодій має сидіти у буцигарні покараний»). При цьому він визначає абсолютну нелокалізованість як «найвищий ступінь абстрагування від часового плану, співвідносячись із рівнем пізнання, умовиводом» [2, с. 40].

Основними ознаками абсолютної нелокалізованості є узагальнений суб'єкт (об'єкт) – значення загальності, предикати тотожності чи предикати класу предметів. Тісно пов'язуючи часову локалізованість із категорією модальності і виділяючи ряди субполів модальності, О.І. Бондар визначає абсолютну нелокалізованість індикативом, супозитивом, субполем вірогідності, що і створює часову генералізованість або загальносуб'єктивність: «Коли б заряд електрона збільшився в десять разів, Всесвіт би став мертвим «нейтронним» світом (абсолютна постійність присупозитива); З чужого лиха не смійся (прислів'я) – абсолютна часова становість у ситуації необхідності» [3, с. 51].

Отже, семантика позачасовості і загальності в значній мірі властива пареміологічним одиницям, тоді як бачимо абстрактні речення «відрізняються меншим ступенем локалізованості та генералізованості, індивідуально-авторською належністю» [6, с. 21]. Саме вони відтворюють життєвий досвід будь-якого письменника у вигляді своєрідних формул, що й підтверджує аналіз їх художніх творів.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 4-е изд., стереот. – М. : Ком Книга, 2007. – 576 с.
2. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження [наукова монографія] /

І.О. Бондар ; Одеськ. держ. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 1996. – 192 с

3. Бондар О.І. Часова локалізованість і модальні ситуації в сучасній українській мові // Щорічні зап. з укр. мовознавства. – Одеса, 1994. – Вип.1. – С.46-52.

4. Канцельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление / С.Д. Канцельсон. – Л. : Наука, 1972. – 213 с.

5. Лабунько О.И. Синтаксический статус универсально аналитических конструкций / О.И. Лабунько // Актуальные проблемы современной филологии. Ч.1 – Измаил, 1995.

6. Луценко Н.А. Вид и время (Проблемы разграничения и взаимодействия) / Н.А. Луценко // Вопросы языкознания. №2. – М., 1985. – С. 43-50.

7. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении /А.М. Пешковский; [Предисл. Ю.Д. Апресян]. – М. : Яз. славян. культуры, 2001. – 510 с.

8. Потенбня, А. А. Из записок по русской грамматике [Текст]: Т. 1–2 / А. А. Потенбня. – М., 1958.